

**GERMAN BOOKS ON GALLIPOLI:
THE PROBLEM OF UNTRANSLATED WORKS
IN HISTORICAL RESEARCH**

İbrahim AKSU*

When you check the bibliography of almost any book about the Gallipoli Campaign, you see that British writers (or Australians, Canadians, etc.) referred only to sources in English and Turkish authors used Turkish-only sources. The writers referred to non-English or non-Turkish sources only if they were available in translation or that language was personally known by the writer. In other words, all sources about Gallipoli not in a language known by the author were not considered. Writers in English excluded all French, German, Turkish, and Russian books and any other non-visual unpublished material such as archive documents. Turkish writers are slightly luckier, having access to a greater number of translated works; nevertheless, the situation is generally the same.

What sources are we talking about? Firstly, eye-witness accounts by those who took part in the campaign and accounts by contemporary historians. Turks of that generation wrote in Ottoman Turkish (the script did not change until 1929) and English writers would probably have known French, if not German. Once we reach the 1960s and beyond, fewer and fewer Turkish historians could read Ottoman script (though in recent years it has become a prerequisite in university history departments), and how many contemporary English writers know enough Gothic German or French to read original documents in those languages?

We therefore have several important issues to consider related to historical research:

1. The need for access to contemporary (primary) sources rather than later (secondary) sources.
2. The need to differentiate between accounts which cover just the participation, culture and ideology of the writer's own country, and 'international' accounts which attempt to tell the story from all sides.
3. The obligation to adopt a balanced, multi-sided viewpoint.
4. Identification of what sources are actually available, where they are, and whether they are accessible.

* *Uzman*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Eğitim Fakültesi

5. The need to ascertain whether books or other documents been accurately translated without omission/addition or censorship.

6. The recognition that no language can be effectively translated into another without losing some of its essential cultural 'flavour'.

These questions are raised in the interests of historical accuracy and international understanding. What we often have, for the reasons suggested above, is international misunderstanding. Accounts of the Gallipoli Campaign often vary considerably according to the nationality of the writer. Here are some instances:

- the Allied aim of the campaign
- which side was to blame for starting WWI
- the reason Australians and New Zealanders participated
- Was the French landing at Kumkale a success or failure?
- the contribution of German leadership and support
- Did German commanders make the right or wrong decisions?
- Did the New Zealanders capture the summit of Chunuk Bair, or not?

It is clear that aims, reasons, strategic decisions, and success (or lack of it) are often interpreted differently by each side. During wartime, as has often been stated, 'truth is the first casualty', and each side's propaganda machine is working overtime. Once the war is over, however, the facts need to be considered more objectively. This is where knowledge of languages, access to original sources, the reliable translation of sources (objective or subjective), and their interpretation, plays a vital role.

To illustrate this, we shall look briefly at books about Gallipoli in German. If you do not speak German, the following list may not be so meaningful. That is precisely the point. You would have to rely on German-speakers just to translate the titles into English or Turkish. The list may not be complete but includes most of the major works. And if details are missing, this only goes to prove our ignorance, lack of access, or the book's unavailability.

Which of the following books can be read in English? Only two of them, the accounts of Liman von Sanders (3) and Hans Kannengeiser (4), both first published in English in 1927.

In Turkish, translations are also minimal. As expected, (3) is available, perhaps (1). Item (2a) is widely available; though it is not clear of which book by Mühlman (he wrote several) it is a translation. One translation is by Mehmet Cemal, Kastamonu (date unknown), the other is by Sedat Umran, 1998. One or two others may also have been translated at some point but are now difficult to access and do not feature in bibliographies.

	German title	English and Turkish titles	Author	Place of Publication	Date
1	Der Kampf um die Dardanellen	The Dardanelles Campaign	Clemens Laar (Eberhard Koebzell)	Gutersloh	1936
2a	(?)	Çanakkale Savaşı - Bir Alman Subayının Notları	Carl Mühlman	Berlin	1927
2b	Schlachten des Weltkrieges 1914-1918. Der Kampf um die Dardanellen 1915	German official war history 1914-18: The Struggle for the Dardanelles 1915	Carl Mühlmann	Oldenburg	1927
3	Fünf Jahre Türkei	Five Years in Turkey <i>Türkiye'de Beş Sene</i>	Liman von Sanders	Berlin	1919
4	Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe	The Campaign in Gallipoli	Hans von Kannengeiser	Berlin	1927
5	Die Dardanellen	The Dardanelles	Gustav Adolf Erdmann	Leipzig	(?)
6	Reichsarchiv, Dardanellen 1915	(official history)		Berlin	1927
7	Der Weltkrieg 1914-1918. Die Operation des Jahres 1915 (Volume 9)	World War 1914-1918: Military Operations on Land 1915	Reichsarchiv	Berlin	1933
8	Der Kampf um die Dardanellen	The Struggle at the Dardanelles	E.R. Prigge (Major)	Weimar	1916
9	Die Hölle von Gallipoli; der Heldenkampf an den Dardanellen	The Hell of Gallipoli; the Heroic Struggle at the Dardanelles	Walter von Scho(e)n	Berlin	1937
10	Die Fahrten der Goeben im		Kraus	Berlin	1917

	Mittelmeer von leutnant zur See				
11		...Çanakkale Havacıları 1915-1916	Rudolf Holzhausen		1982
12	Die Fahrten der Goeben und der Breslau		Emil Ludwig	Berlin	1916
13	Eine Unterseeboots: Erzählung aus dem Weltkrieg 1914-16	(re: U-boats)	Prof. Hans R. Schulze		(?)
14	Illustrierte Geschichte des Weltkrieges 1914-15	Illustrated History of German Infantry 1914-1915	Anton Hoffmann	Berlin, Leipzig, Vienna	1915
15	Die Kreuzerfahrten der Goeben und Breslau	Şanlı Yavuz ve Midilli	Th. Kraus, K. Dönitz	Berlin	1933
16	Helden fahrten der Emden und Ayesha		Georg Gellert	Berlin	(?)
17	Unsere Emden: Kaperfahrten im Indischen Ozean		Robert Witthoefft	Berlin	1938
18	Breslau-Midilli: Ein Jahr Unter Türkischer Flagge	Breslau-Midilli: A Year under the Turkish Flag	von W. Wath	Berlin	1917
19	Vor 20 Jahren - Von den Dardanellen zum Sues			Leipzig	1935
20	Gallipoli: Der Kampf um den Orient, von einen Offizier aus der Stabe des marshalls Liman von Sanders	Gallipoli: The Battle in the East by an Officer on the Staff of Marshall Liman von Sanders	A. Scherl	Berlin	1916
21	Yildirim				1925
22	Admiral Souchon auf grosser fahrt	Admiral Souchon's Great Expedition	Wilhelm Sauer	Reutlingen	1937
23	Um Türkishden Hauptquartier		Paul Edweder	Leipzig	1916
24	Die Dardanellen	The Dardanelles	W. Goldmann	Leipzig	1936
25	U-21 rettet die Dardanellen	The U-21 Saves the Dardanelles	Otto Hersing	Zurich	1932

26	Auf See unbesiegt mit Bildern gefallener Helden	Unvanquished at Sea with the Inspiration of Fallen Heroes	Eberhard von Mantey	Munich	1921-1922
27	Der Krieg zur See 1914-1918: Der Krieg in den türkischen Gewässern	The Sea War 1914-1918: The Battle in Turkish Waters	Herman Lorey	Berlin	1928-1938
28	Der U-bootskrieg, 1914-1918	The Submarine War, 1914-1918	Andreas Michelsen	Leipzig	1925

In the above list are memoirs by German officers present during the land battles at Gallipoli (Sanders, Kannengeiser, Prigge), several about the adventures of the *Goeben* (*Yavuz*) and *Breslau* (*Midilli*), the German official history of the campaign (6, 7), U-boat operations, and so on. Excluded are strategic works about the German-Turkish relationship throughout WWI. The number of Germans present at Gallipoli was small, about three hundred or so, yet success here was vital to their overall war strategy. And the list above is only of books. What about German photographs, documents, magazines, newspapers, paintings, and unpublished letters and memoirs? *Atlas*, a Turkish magazine, published in their April 2001 issue previously-unseen photographs taken by German officer Adolf Hommell in 1915. The issue was so popular it had to be reprinted.

We learn about these books via bibliographies, historiographies, and online listings, which continue to multiply at an alarming rate. Knowing that these books exist, how accessible or available are they? National archives (British Museum, London; *Milli Kütüphane*, Ankara; etc.) have some, not all. Unfortunately for government-funded historians, many of them appear only (and increasingly) on online auctions such as *e-Bay*, nowadays the most effective way to reach potential buyers worldwide. Naturally, these hard-to-find books published during WWI or shortly after, now long out of print, end up on the shelves of rich, private collectors.

Book-length bibliographies of the Gallipoli Campaign are also a growing industry. One such 'Historiography and Annotated Bibliography' is that compiled by Fred R. van Hartesveldt titled *The Dardanelles Campaign, 1915* (Greenwood Press, USA, 1997), which includes 765 books about the campaign or mentioning it. All books in English, French, and German are appraised and commented upon. Quite a few books in Turkish are also included, even short popular ones of little academic value, but with minimal or no comment. Why? Clearly, the author did not know Turkish and was unable to evaluate them.

From Fred van Hartesvelt's bibliography, we learn of a number of untranslated accounts about Gallipoli in French. These include eye-witness accounts such as *Souvenirs de la Guerre en Orient 1915-1917* by Jerome Carcopino, *Avec les combattants de 1915 dan la Presqu'île de Gallipoli* by Jean Chabanier, *L'expédition des Dardanelles au jour le jour* by Francois Charles-Roux., *Face aux Turcs: Gallipoli 1915*, by H. Feuille, and several others.

The books in French probably outnumber the books in German, though not significantly. In English, new books are published every year bringing the total to, at a guess, five hundred or more. These are not just re-cycled histories but often regimental and personal accounts of historical value.

Australians often bemoan the lack of Turkish sources, as if they do not exist. In fact they do, but for an Australian to read an authentic Turkish account, it would have to be translated (or transcribed) three times: 1) from Ottoman (Arabic) script to Latin script, 2) from old Turkish, which includes many obsolete Arabic words, to modern Turkish, and 3) from Turkish into English. That's a long route, and so far, few books have made the trip. The 1915 diary of *Mehmed Fasih Bey* is one. The modern Turkish version was published as *Kanlısirt Günlüğü* in 1997 and the English version as *Lone Pine (Bloody Ridge) Diary of Lt Mehmed Fasih* in 2001. Few persons fluent in Ottoman Turkish are also fluent in English. When the translation passes through more than one hand, the chances of error, misunderstanding, and mistranslation multiply.

Many Turkish officers kept journals and wrote memoirs; in Ottoman Turkish of course (the troops in the trenches were usually illiterate). Reform of the Arabic alphabet into the Turkish (Latin) alphabet took place in 1929, and despite sweeping linguistic changes under Atatürk, many words now obsolete continued to be used throughout the 1930s. Even modern transcriptions of wartime diaries are often obliged to retain (and explain) many of these now-obsolete words.

Turkish books about Gallipoli can roughly be divided into three groups:

1. Those written in Ottoman Turkish and not yet transcribed.
2. Those written in Ottoman Turkish and transcribed into the new alphabet post-1929, whether older-style or more contemporary Turkish.
3. Those written post-1929 using the modern Turkish alphabet.

Group 1 includes books by *Feridun Dukakinzade* (1927), *Nihat Çobanoğlu* (1921), *F.D. Dirimtekin* (1927), *Hayri* (1918), *Sedat Paşa* (1927), *Celaleddin* (1918), and *Burhanettin* (1929). Many other books, unpublished memoirs, diaries,

letters, articles, and interviews likewise exist only in Ottoman Turkish, unreadable by the modern generation.

Group 2 includes the memoirs of Eşat Pasha (*Çanakkale Anıları*, 1975) and *Nazmi Bey*, commander of the Nusret minelayer (*Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü* 1914-1922), published in 2004.

Group 3 includes books by *Cemil Conk* (1959), *Ruşen Eşref Günaydın* (1992), *Şemsettin Çamoğlu* (1953), *Halis Bey* (1975), *Cahit Önder* (1961), *Şakir Tunççapan* (1958), and *Giyazi Yetkin* (1966).

More knowledgeable colleagues can decide to which group the following belong: *Albay Şefik Akker* (1935), *M. Fahri Bellen* (1933), *Celaleddin* (1936), *Tahsin Çelebicin* (1937), *Hidayet* (1937), *Fevzi Kurtoğlu* (1935), *M. Refik* (1933), and *Sedat Paşa* (1932).

Whose responsibility is it to translate works from one language to another? The answer is obvious. Just as Turkish authors and publishers are active in translating books from English/French/German into Turkish, so must academic institutions and publishing houses in London, Paris, or Melbourne be more realistic about their obligation to have works translated into their own language. Readers are waiting.

So, instead of burying our heads in the sand, surely it's time to look at Gallipoli from all sides, rather than just our own. Only by reconciling and accepting different viewpoints can we hope to cross the cultural and linguistic divide that often separates us. This process of 'reconciliation' may soon speed up with the aid of efficient computer-translation. Following that, we will all, hopefully, be able to read and truly understand what the 'other side' in the Gallipoli Campaign was thinking and doing.

Söz Konusu Almanca Eserlerin
Kapaklarından Örnekler

Th. Kraus • K.Dönlitz

Die
Kreuzfahrten
DER
Goeben
UND
Breslau

**ÇANAKKALE SAVAŞLARI ÜZERİNE YAZILMIŞ
ALMANCA KİTAPLAR
TARİH ARAŞTIRMALARINDA ÇEVİRİSİ YAPILMAMIŞ
ÇALIŞMALARIN YARATTIĞI SORUNLAR**

Çanakkale Savaşları üzerine yazılmış olan kitapların kaynakçaları incelendiğinde Yabancı yazarların (İngiliz ve Avustralyalı yazarlar gibi) İngilizce yazılmış, Türk yazarların ise Türkçe yazılmış kaynakları referans olarak aldıkları göze çarpmaktadır. Bir başka deyişle Türkçe ve İngilizce dışında yazılmış eserlere pek rastlanmamakta, rastlansa da bu eserlerin çoğunlukla Türkçe ve İngilizce çevrilmiş basımlarının yazarlarca ele alındığı göze çarpmaktadır. Yazarların araştırmalarında izledikleri bu yol sonucunda da Fransızca, Rusça ve Almanca kaynakların belli ölçüde göz ardı edildiği fark edilmektedir.

Söz konusu anlayış tarih araştırmalarında göz önüne alınması gereken önemli noktalara dikkati çekmektedir.

1. İkincil kaynaklara yerine birincil kaynaklara önem vermek.
2. İki tür işleyiş tarzının birbirinden ayrılmak. Birincisi, Yazarın kendi ülkesinin ulusal bakış açısını çerçevesinde konuyu işleme, diğeri ise tüm yönleriyle konunun değerlendirilmesi.
3. Dengeli ve çok yönlü bir bakış açısına sahip olmak.
4. Hangi kaynakların elde edilebileceğini, bunların nerede olduklarını ve erişiminin mümkün olup olmadığını bilmek.
5. Ele alınacak kitap veya dokümanların doğru çevrilip çevrilmediğini, detayların dışlanıp dışlanmadığını veya çevrinin sansürden geçip geçmediğini bilmek.
6. Çeviri yapılırken çevrilecek eserin dilinin birtakım kültürel öğelerinin kaybolacağını farkında olmak.

Tarih araştırmalarında tarihsel gerçeklik çok önemlidir. Ancak, ülkelerin tarih konusundaki anlayışları da birbirlerinden farklı olacağı için, bu anlayış genellikle göz ardı edilebilmektedir. Sonuç olarak da yazarın milliyetine göre değerlendirmelerde farklılıklar olabilmektedir. Örneğin:

- Çanakkale Savaşlarında Müttefiklerin amacı neydi?
- Savaşı hangi taraf başlattı?
- ANZAC lar neden Gelibolu'ya geldiler?
- Fransızların Kumkale çıkarmaları bir başarı mı yoksa başarısızlık mıydı?
- Almanların liderliği ve yardımı ne kadar önemliydi?
- Alman komutanlar doğru mu yoksa yanlış mı kararlar verdiler?
- Yeni Zelandalılar Conkbayırı elde ettiler mi yoksa edemediler mi?

Çanakkale Savaşları, savaşa katılan taraflarca çok farklı şekillerde anlatıldığı için, yabancı dillerden yapılmış olan çevirilerin önemi daha da artmaktadır.

Bu duruma bir örnek olarak Çanakkale Savaşları üzerine yazılmış Almanca kaynaklar gösterilebilir. Eğer Almanca bilmiyorsanız aşağıdaki listeyi anlamayacaksınız. Bu nedenle de başlıkları anlayabilmek için Almanca konuşan bir çevirmene ihtiyaç duyacaksınız. İşte vurgulamak istediğimiz nokta burasıdır. Konu ile ilgili yazılmış kitapların büyük bir çoğunluğu aşağıdaki listede yer almaktadır.

	Almanca Başlığı	İngilizce ve Türkçe Başlıkları	Yazar	Basım Yeri	Basım Tarihi
1	Der Kampf um die Dardanellen	The Dardanelles Campaign	Clemens Laar (Eberhard Koebell)	Gutersloh	1936
2a	(?)	Çanakkale Savaşı - Bir Alman Subayının Notları	Carl Mühlman	Berlin	1927
2b	Schlachten des Weltkrieges 1914-1918. Der Kampf um die Dardanellen	German official war history 1914-18: The Struggle for the	Carl Mühlmann	Oldenburg	1927

	1915	Dardanelles 1915			
3	Fünf Jahre Türkei	Five Years in Turkey <i>Türkiye'de Beş Sene</i>	Liman von Sanders	Berlin	1919
4	Gallipoli: Bedeutung und Verlauf der Kämpfe	The Campaign in Gallipoli	Hans von Kannengeiser	Berlin	1927
5	Die Dardanellen	The Dardanelles	Gustav Adolf Erdmann	Leipzig	(?)
6	Reichsarchiv, Dardanellen 1915	(official history)		Berlin	1927
7	Der Weltkrieg 1914-1918. Die Operation des Jahres 1915 (Volume 9)	World War 1914-1918: Military Operations on Land 1915	Reichsarchiv	Berlin	1933
8	Der Kampf um die Dardanellen	The Struggle at the Dardanelles	E.R. Prigge (Major)	Weimar	1916
9	Die Hölle von Gallipoli; der Heldenkampf an den Dardanellen	The Hell of Gallipoli; the Heroic Struggle at the Dardanelles	Walter von Scho(e)n	Berlin	1937
10	Die Fahrten der <i>Goeben</i> im Mittelmeer von leutnant zur See	Şanlı Yavuz ve Midilli	Kraus	Berlin	1917
11		...Çanakkale Havacıları 1915-1916	Rudolf Holzhausen		1982
12	Die Fahrten der <i>Goeben</i> und der <i>Breslau</i>		Emil Ludwig	Berlin	1916
13	Eine Unterseeboots: Erzählung aus dem Weltkrieg 1914-16	(re: U-boats)	Prof. Hans R. Schulze		(?)
14	Illustrierte Geschichte des Weltkrieges 1914-15	Illustrated History of German Infantry 1914-1915	Anton Hoffmann	Berlin, Leipzig, Vienna	1915
15	Die Kreuzerfahrten der <i>Goeben</i> und <i>Breslau</i>		Th. Kraus, K. Dönitz	Berlin	1933
16	Heldenfahrten der <i>Emden</i> und <i>Aysha</i>		Georg Gellert	Berlin	(?)

17	Unsere <i>Emden</i> : Kaperfahrten im Indischen Ozean		Robert Witthoefft	Berlin	1938
18	<i>Breslau-Midilli</i> : Ein Jahr Unter Türkischer Flagge	<i>Breslau-Midilli: A Year under the Turkish Flag</i>	von W. Wath	Berlin	1917
19	Vor 20 Jahren - Von den Dardanellen zum Sues			Leipzig	1935
20	Gallipoli: Der Kampf um den Orient, von einem Offizier aus der Stabe des marshalls Liman von Sanders	Gallipoli: The Battle in the East by an Officer on the Staff of Marshall Liman von Sanders	A. Scherl	Berlin	1916
21	Yildirim				1925
22	Admiral Souchon auf grosser Fahrt	Admiral Souchon's Great Expedition	Wilhelm Sauer	Reutlingen	1937
23	Um Türkischen Hauptquartier		Paul Edweder	Leipzig	1916
24	Die Dardanellen	The Dardanelles	W. Goldmann	Leipzig	1936
25	U-21 rettet die Dardanellen	The U-21 Saves the Dardanelles	Otto Hersing	Zurich	1932
26	Auf See unbesiegt mit Bildern gefallener Helden	Unvanquished at Sea with the Inspiration of Fallen Heroes	Eberhard von Mantey	Munich	1921-1922
27	Der Krieg zur See 1914-1918: Der Krieg in den türkischen Gewässern	The Sea War 1914-1918: The Battle in Turkish Waters	Herman Lorey	Berlin	1928-1938
28	Der U-bootskrieg, 1914-1918	The Submarine War, 1914-1918	Andreas Michelsen	Leipzig	1925

Yukarıdaki listede, Çanakkale Kara Harekatında görev almış Alman subayların (Sanders, Kannengeiser, Prigge gibi) hatıraları, *Goeben* (*Yavuz*) ve *Breslau* (*Midilli*)'nin maceralarını işleyen eserler, Çanakkale Savaşlarının Alman resmi tarihince ele alındığı kaynaklar (6, 7), denizaltı operasyonlarını v.b. konuları ele alan kitaplar yer almaktadır. Ancak listeye, Alman-Osmanlı ilişkilerini ve Birinci Dünya Savaşı Stratejilerini işleyen kitaplar eklenmemiştir. Çanakkale savaşlarında 300 civarında Alman görevli katılmış olmasına rağmen Çanakkale

Savaşları Alman savaş stratejisi için son derece önemlidir. Yukarıdaki listede sadece kitaplar verilmiştir. Oysa ki daha verilmesi gereken Alman fotoğrafları, dokümanları, dergiler, gazeteler, resimler, yayımlanmamış mektup ve günlükler de mevcuttur. Bunlara bir örnek; *Atlas* dergisinin 2001 Nisan sayısında Alman subayı Adolf Hommell'in 1915 yılında çektiği, önceden bir yerde yayımlanmamış fotoğraflarıdır.

Söz konusu belgeler ancak *e-Bay* gibi online açık arttırmalarda elde edilebilmektedir. Bu nedenden dolayı da bu yayınlara ancak devletlerin ulusal arşivlerinde değil ancak zengin koleksiyoncuların koleksiyonlarında rastlamak mümkün olabilecektir.

Çanakkale Savaşları konusunda hazırlanan bibliyografyaların sayısı da gün geçtikçe artmaktadır. Bunlar içinde en önemlilerinden biri Fred R. van Hartesveldt hazırladığı *The Dardanelles Campaign, 1915* (Greenwood Press, USA, 1997)tir. Bu eser Çanakkale Savaşlarından bahseden 765 adet kitabın adını vermektedir. Eserde İngilizce, Fransızca ve Almanca kitaplar hakkında yorumlar varken, adları verilmiş olmasına rağmen Türkçe kitaplar hakkında hiçbir yorum bulunmamaktadır. Bundaki en önemli sebep de Fred van Hartesveldt'in Türkçe bilmeyişidir.

Bu noktada Çanakkale Savaşları konusundaki Türkçe kitapları sınıflandıracak olursak. Üç grubu varlığından bahsedebiliriz:

1. Çevrilmemiş Osmanlıca Eserler
2. Çevrilmiş Osmanlıca Eserler
3. Günümüz Türkçesinde yazılmış eserler

Grup 1'in içinde *Feridun Dukakinzade* (1927), *Nihat Çobanoğlu* (1921), *F.D. Dirimtekin* (1927), *Hayri* (1918), *Sedat Paşa* (1927), *Celaledin* (1918), ve *Burhanettin* (1929) sayılabilir.

Grup 2'de *Eşat Paşa'nın Anıları (Çanakkale Anıları, 1975)* ve *Nazmi Bey, Nusret Mayın'ın Komutanı (Çanakkale Deniz Savaşları Günlüğü 1914-1922)*, 2004 isimli yazarların kitapları sayılabilir.

Grup 3 ise *Cemil Conk* (1959), *Ruşen Eşref Günaydın* (1992), *Şemsettin Çamoğlu* (1953), *Halis Bey* (1975), *Cahit Önder* (1961), *Şakir Tunççapan* (1958), ve *Giyazi Yetkin* (1966) isimli yazarların kitaplarını içermektedir.

Aşağıda adı geçen eserler ise, değerli kaynak olmalarına karşın yabancı dile çevrilmemişlerdir: *Albay Şefik Akker* (1935), *M. Fahri Bellen* (1933), *Celaledin* (1936), *Tahsin Çelebican* (1937), *Hidayet* (1937), *Fevzi Kurtoğlu* (1935), *M. Refik* (1933), ve *Sedat Paşa* (1932).

Peki bu eserleri bir dilden diğerine çevirecek olanlar kimlerdir? Cevap açıktır. İngilizce/Fransızca/Almanca yayınları Türkçe'ye çeviren yazarlar ve basımevleri. Ayrıca, Londra, Paris ve Melbourne'deki akademik kurumlar ve yayıncılarda söz konusu eserleri kendi dillerine çevirmekle sorumludurlar. Okuyucular beklemektedirler.

Sonuç olarak, Çanakkale Savaşlarına sadece tek bir yönden bakmak yerine diğer dillerdeki kaynaklara da önem vererek, her yönüyle konuyu incelemek gerekmektedir. Ancak farklı perspektifleri kabul ederek farklı kültür ve dillerdeki insanlarla aramızda sağlam köprüler kurulabilir.